ISSN: 3093-9305 VOLUME - 3

JOURNAL OF GLOBAL SCIENTIFIC INNOVATIONS

worldjournal.uz

ISAJON SULTONNING “BOQIY DARBADAR” ROMANIDA MAKON POETIKASI VA INSONNING MA’NAVIY DARBADARLIGI

Davronova Ra’no Alisher qizi

Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat Salomatligi Texnikumi
Xorijiy til fani o’qituvchisi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining o‘ziga xos namoyandalaridan biri Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romanida makon poetikasi va insonning ma’naviy darbadarligi masalasi tadqiq etiladi. Asarning kompozitsion tuzilishi, turli zamon va makonlarning o‘zaro munosabati, shuningdek, sahro, shahar, yo‘l va ilmiy laboratoriya kabi makoniy obrazlarning semantik hamda poetik vazifalari izchil tahlil qilinadi. Tadqiqotda “darbadarlik” tushunchasi faqat jismoniy ko‘chish yoki muayyan makonsiz qolish holati sifatida emas, balki insonning ma’naviy markazdan uzoqlashishi, o‘z mohiyati va hayotiy maqsadini yo‘qotishi bilan bog‘liq ekzistensial holat sifatida talqin qilinadi. Roman tarkibidagi tarixiy, mifologik va zamonaviy ilmiy-texnologik qatlamlarning bir-biri bilan tutashishi insoniyat taraqqiyoti, ilm-fanning imkoniyatlari va uning ma’naviy mas’uliyati haqidagi falsafiy savollarni yuzaga chiqarishi asoslanadi. Shuningdek, sahro va laboratoriya makonlari o‘rtasidagi qarama-qarshilik orqali “yaratish” va “yaratilganlik”, “cheksizlikka intilish” va “taqdirni anglash”, “nazorat” va “erkinlik” kabi tushunchalarning badiiy munosabati ochib beriladi. Tadqiqot natijasida roman makoni oddiy voqealar sodir bo‘ladigan geografik fon emas, balki asarning falsafiy mazmunini shakllantiruvchi faol badiiy-semantik tizim ekanligi ko‘rsatiladi.*

Kalit so‘zlar: *Isajon Sulton, “Boqiy darbadar”, roman, makon poetikasi, xronotop, darbadarlik, sahro, shahar, yo‘l, ma’naviy izlanish, identitet, mifologik obraz, inson va olam.*

Аннотация. *В данной статье исследуется поэтика пространства и проблема духовного странничества человека в романе современного узбекского писателя Исажона Султона «Вечный скиталец» («Boqiy darbadar»). Последовательно анализируются композиционная структура произведения, взаимодействие различных временных и пространственных пластов, а также семантические и художественные функции таких пространственных образов, как пустыня, город, дорога и научная лаборатория. Понятие «странничество» рассматривается не только как физическое перемещение человека или отсутствие постоянного места, но и как экзистенциальное состояние, связанное с удалением от духовного центра, утратой внутренней опоры и жизненной цели. Обосновывается мысль о том, что соединение исторического, мифологического и современного научно-технологического пластов произведения формирует философское*

пространство, в котором осмысливаются проблемы человеческого прогресса, возможностей науки и нравственной ответственности человека. Особое внимание уделяется противопоставлению пустыни и лаборатории, посредством которого раскрываются художественные отношения между понятиями «созидание» и «сотворённость», «стремление к бесконечности» и «осознание судьбы», «контроль» и «свобода». В результате исследования доказывается, что пространство в романе выполняет не только функцию географического фона, но и становится активной художественно-семантической системой, непосредственно участвующей в формировании философского содержания произведения.

Ключевые слова: *Исажон Султон, «Boqiy darbadar», роман, поэтика пространства, хронотоп, странничество, пустыня, город, дорога, духовный поиск, идентичность, мифологический образ, человек и мир.*

Abstract. *This article examines the poetics of space and the problem of human spiritual wandering in Isajon Sultan's novel "Boqiy darbadar". Particular attention is paid to the compositional structure of the novel, the interaction of different temporal and spatial layers, and the semantic and artistic functions of such spatial images as the desert, the city, the road, and the scientific laboratory. The concept of wandering is interpreted not merely as physical movement or the absence of a permanent place, but as an existential condition associated with the loss of a spiritual centre, inner stability, and a meaningful direction in life. The article argues that the interaction of historical, mythological, and contemporary scientific-technological layers creates a philosophical framework through which the novel explores human progress, the possibilities of science, and the moral responsibility of human beings. Particular emphasis is placed on the contrast between the desert and the laboratory, which reveals the artistic relationship between creation and createdness, the desire for infinity and the acceptance of destiny, and control and freedom. The study demonstrates that space in the novel does not function merely as a geographical background for events; rather, it constitutes an active artistic and semantic system that contributes directly to the formation of the philosophical meaning of the work.*

Keywords: *Isajon Sultan, "Boqiy darbadar", novel, spatial poetics, chronotope, wandering, desert, city, road, spiritual search, identity, mythological image, human and world.*

KIRISH.

Zamonaviy o‘zbek nasrida insonning ichki dunyosi, uning mavjudlik mohiyati, vaqt va makon bilan munosabati, ma’naviy izlanishlari hamda texnologik taraqqiyotning insoniyat taqdiriga ta’siri kabi masalalar tobora kengroq badiiy talqin qilinmoqda. Ana shunday falsafiy muammolarni o‘ziga xos poetik shaklda ifodalagan asarlardan biri Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romanidir.

Roman hajman ixcham bo‘lishiga qaramay, mazmunan ko‘p qatlamli asar sifatida namoyon bo‘ladi, chunki unda tarix, mif, din, ilm-fan, texnologiya, inson tabiati, abadiylik va o‘lim kabi yirik masalalar bir-biri bilan uzviy bog‘lanadi. Asarning muhim xususiyatlaridan biri shundaki, undagi voqealar yagona tarixiy davr yoki bitta geografik hudud bilan chegaralanmaydi. Qadimiy muhit, sahro va shahar tasvirlari zamonaviy ilmiy laboratoriya, tajribalar va insonning mavjudlik chegaralarini kengaytirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar bilan tutashadi.

Shu sababli roman makoni oddiy geografik maydon sifatida emas, balki turli davrlar, tajribalar va ma’no qatlamlarini birlashtiruvchi murakkab badiiy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Makon asarda faqat “voqea qayerda sodir bo‘ldi?” degan savolga javob berib qolmaydi, balki qahramonlarning ruhiy holatini, ularning mavjudlikka munosabatini va muallifning falsafiy qarashlarini shakllantirishda ham faol ishtirok etadi.

Mazkur maqolada asosiy e’tibor makon poetikasi va darbadarlik fenomenining o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilishga qaratiladi. Bunda shahar, sahro, yo‘l, laboratoriya va uy kabi makoniy tushunchalarning badiiy-semantik vazifalari ochib berilib, ularning insonning ma’naviy holati bilan munosabati izohlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

“Boqiy darbadar” romani yaratilganidan keyin adabiyotshunoslar tomonidan turli yo‘nalishlarda tadqiq etila boshladi. Tadqiqotlarning bir qismida asarning badiiy xususiyatlari, syujet qurilishi va kompozitsion tuzilishiga e’tibor qaratilgan bo‘lsa, boshqa bir qismida uning mifopoetik, falsafiy va ma’naviy jihatlari o‘rganilgan.

Dilmurod Quronovning roman haqidagi mulohazalarida turli makon va zamonlarda kechadigan, dastlab bir-biridan uzilgan kabi ko‘rinuvchi voqealarning yagona falsafiy markaz atrofida birlashishi muhim xususiyat sifatida ko‘rsatiladi. Mazkur qarash roman makonini faqat voqea sodir bo‘ladigan joy emas, balki turli semantik qatlamlarni birlashtiruvchi vosita sifatida o‘rganish uchun muhim nazariy asos bo‘la oladi.

So‘nggi tadqiqotlarda ham “Boqiy darbadar”ning ko‘pqatlamliligi, mifopoetik tabiati, darbadarlik obrazi, ma’naviyat masalasi va badiiy tili alohida tadqiq etilgan. Ushbu ilmiy ishlar romanning turli jihatlarini yoritishga xizmat qilsa-da, makon kategoriyasining darbadarlik fenomenini shakllantirishdagi roli alohida, tizimli tadqiqot obyekti sifatida hali ham kengroq tahlilni talab qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada mavjud tadqiqotlarning umumiy ilmiy xulosalaridan foydalanilgan holda, roman makoni va darbadarlik konsepti o‘zaro bog‘liq poetik tizim sifatida tahlil qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Tadqiqotda bir nechta metodologik yondashuvlardan kompleks ravishda foydalanildi. Birinchi navbatda, strukturaviy-poetik metod asosida romanning kompozitsiyasi, makonlar almashinuvi va ularning o‘zaro munosabati o‘rganildi.

Shuningdek, germenevtik yondashuv yordamida sahro, shahar, yo‘l, laboratoriya va boshqa makoniy obrazlarning bevosita hamda ramziy ma’nolari talqin qilindi.

Qiyosiy-tipologik metod orqali asardagi boqiy darbadar konseptining jahon adabiyotida uchraydigan mangu sayyoh yoki abadiy musofir obrazlari bilan umumiy va farqli jihatlari nazariy jihatdan ko‘rib chiqildi. Semantik tahlil yordamida esa “darbadar”, “yo‘l”, “manzil”, “abadiylik”, “sahro” kabi tushunchalar o‘rtasidagi ma’no aloqalari aniqlashtirildi.

Tadqiqotning asosiy materiali Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romani bo‘lib, unga oid ilmiy maqolalar va elektron manbalardagi bibliografik ma’lumotlardan yordamchi manba sifatida foydalanildi.

“Darbadarlik” konseptining badiiy-falsafiy mohiyati. “Boqiy darbadar” nomining o‘zi asarning markaziy falsafiy muammosini anglatadi. “Darbadar” tushunchasi oddiy ma’noda doimiy ravishda bir joydan ikkinchi joyga yuruvchi va muayyan manzilga ega bo‘lmagan kishini ifodalashi mumkin bo‘lsa-da, roman kontekstida ushbu tushuncha ancha keng semantik mazmun kasb etadi.

Roman doirasida darbadarlikning ikki asosiy ko‘rinishini ajratish mumkin: birinchisi jismoniy darbadarlik bo‘lib, u insonning muayyan makonda doimiy yashash imkonidan mahrum bo‘lishini bildiradi; ikkinchisi esa ma’naviy darbadarlik bo‘lib, u insonning o‘z maqsadi, ichki tayanchi va hayotining mazmunini yo‘qotishi bilan bog‘liq.

Shu sababli roman nomidagi “boqiy” komponenti alohida ahamiyatga ega. Oddiy darbadarlik muayyan vaqt davom etishi mumkin, ammo “boqiy darbadar” holati vaqt bilan chegaralanmaydi va geografik muammodan ekzistensial muammoga aylanadi.

Asarda etikdo‘zning Muborak zotga munosabati uning keyingi taqdirini belgilovchi voqeaga aylanadi va unga nisbatan qiyomatga qadar davom etadigan daydish hukmi qo‘yiladi. Mazkur hukm orqali jazo tushunchasi vaqt va makon bilan birlashadi, chunki qahramon faqat biror joyda yurishga emas, balki tugamas vaqt ichida yurishga mahkum qilinadi.

Bu holat roman falsafasining muhim paradoksini yuzaga chiqaradi: inson ko‘pincha boqiylikni orzu qiladi, biroq ma’nosiz va maqsadsiz davomiylik inson uchun mukofot emas, balki jazoga aylanishi mumkin. Shunday qilib, roman boqiylikning o‘zidan ko‘ra, boqiy hayotning qanday ma’no bilan to‘ldirilishi masalasini muhimroq deb ko‘rsatadi.

Shahar makoni: olomon, hokimiyat va begonalashuv. Roman boshidagi shahar makoni tasodifiy tanlangan geografik muhit emas, balki ijtimoiy bosim, olomon va jamoaviy hukmning badiiy timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Shaharning ko‘chalarida to‘plangan olomon tasviri individual shaxsning ovozi umumiy shovqin va ijtimoiy hukm orasida yo‘qolib borishini ko‘rsatadi.

Shahar makoni, bir tomondan, odamlarning bir joyga jamlanishini bildirsa, ikkinchi tomondan, aynan shu zichlik ichida insonning begonalashuvini

kuchaytiradi. Insonlar bir makonda yashashi mumkin, biroq ular o‘rtasida ma’naviy yaqinlik mavjud bo‘lmasligi mumkinligi roman voqealari orqali sezdiriladi.

Shu jihatdan shahar uch xil ma’noni birlashtiradi: u jamoatchilik makoni, ijtimoiy nazorat makoni va begonalashuv makonidir. Mazkur uchlik romanning dastlabki falsafiy muhitini shakllantiradi.

Sahro — chegarasizlik va ichki yolg‘izlik Makoni. Roman poetikasida sahro eng muhim makoniy obrazlardan biri hisoblanadi, chunki u geografik chegarasizlik bilan birga insonning ichki yolg‘izligini ham ifodalaydi. Sahroda aniq yo‘nalish, belgi va manzilni topish qiyin bo‘lgani sababli u darbadarlik konseptining tabiiy metaforik makoniga aylanadi.

Asarning boshlanishida osmon, bulut va uzoq masofalar bilan bog‘liq tasvirlarning berilishi ham makonning chegarasizligini kuchaytiradi. Tabiat hodisasi bu yerda oddiy peyzaj vazifasini bajarmaydi, balki insonning keyingi harakati va doimiy ko‘chishi bilan parallel semantik qatlam hosil qiladi.

Roman xotimasida sahro makonining yana paydo bo‘lishi kompozitsion jihatdan muhim ahamiyatga ega. Yolg‘iz insonning sahro bo‘ylab ketishi va uning keyinchalik “Boqiy darbadar” deb atalishi asar boshidagi va oxiridagi makonlarni bir-biriga bog‘laydi.

Shunday qilib, sahro romanda faqat yo‘lsizlik makoni emas, balki inson o‘z hayotining mazmunini izlaydigan va o‘z mavjudligi bilan yuzma-yuz keladigan falsafiy makon sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Yo‘l va manzil: roman poetikasining asosiy oppozitsiyasi. “Boqiy darbadar” romanida yo‘l tushunchasi alohida poetik ahamiyat kasb etadi. An’anaviy badiiy asarlarda yo‘l ko‘pincha qahramonning muayyan maqsad sari harakatini bildiradi, chunki qahramon yo‘lga chiqadi va oxir-oqibat muayyan manzilga yetadi.

Mazkur romanda esa yo‘l va manzil o‘rtasidagi munosabat murakkabroq ko‘rinishga ega. Qahramonda harakat mavjud bo‘lsa-da, uning manzili aniq emas; vaqt davom etayotgan bo‘lsa-da, yakun ko‘rinmaydi; yo‘l mavjud bo‘lsa-da, maqsad mavhumligicha qoladi.

Shu sababli yo‘l tushunchasi romanda inson hayotining ekzistensial metaforasiga aylanadi. Inson tug‘ilishdan o‘limga qadar harakat qiladi, ammo uning hayotiy yo‘li faqat geografik harakat emas, balki ma’no izlash jarayoni hamdir.

Demak, romanda manzilni faqat geografik nuqta sifatida emas, balki insonning ma’naviy maqsadi sifatida tushunish mumkin. Manzilini bilmagan inson jismonan harakat qilayotgan bo‘lsa ham, ma’naviy jihatdan darbadar holatida qolishi mumkin.

Ilmiy laboratoriya: zamonaviylikning yopiq makoni. Roman makonlari orasida ilmiy laboratoriya alohida kontrast hosil qiladi. Sahro ochiq, chegarasiz va inson nazoratidan tashqaridagi tabiiy makon sifatida namoyon bo‘lsa, laboratoriya yopiq, nazorat qilinadigan va inson tomonidan tashkil etilgan sun’iy makon sifatida tasvirlanadi.

Laboratoriya inson aqlining imkoniyatlari, ilmiy izlanish, texnologik taraqqiyot va mavjudlik chegaralarini kengaytirishga intilish kabi tushunchalarning

makoniy timsoliga aylanadi. Biroq roman ilm-fanni inkor qilmaydi; aksincha, ilm-fan bilan birga ma'naviy mas'uliyat ham mavjud bo'lishi kerakligini o'rtaga qo'yadi.

Laboratoriya bilan sahro o'rtasidagi qarama-qarshilik orqali inson yaratgan nazorat qilinadigan olam bilan inson to'liq boshqara olmaydigan tabiiy va metafizik olam o'rtasidagi farq ochiladi. Shu jihatdan laboratoriya "inson nimaga qodir?" degan savolni, sahro esa "inson o'z imkoniyatlaridan foydalanishda qanday chegarani bilishi kerak?" degan savolni kuchaytiradi.

Sun'iy inson obrazi va makondan chiqish. Roman markazidagi muhim g'oyalardan biri sun'iy inson yaratish tajribasi bilan bog'liq. Mazkur obraz orqali yozuvchi insonning o'z tabiatini o'zgartirish, umrini uzaytirish va mavjudlik chegaralarini kengaytirish istagini badiiy shaklda ifodalaydi.

Sun'iy insonning laboratoriyadan tashqariga chiqishi oddiy makon almashinuvi emas, balki nazorat qilinadigan mavjudlikdan erkin, biroq ma'nosi noaniq mavjudlikka o'tish jarayonini bildiradi. Laboratoriya yaratilish va nazorat makoni bo'lsa, undan tashqaridagi ochiq makon mavjudlikning yangi bosqichini anglatadi.

Shu nuqtayi nazardan, roman biologik mukammallik bilan ma'naviy mukammallik bir xil tushuncha emasligini ko'rsatadi. Insonning uzoq yashashi yoki texnologik jihatdan mukammallashishi uning hayotiga avtomatik ravishda ma'no bermaydi, chunki ma'no insonning o'z mavjudligini anglash darajasi bilan bog'liq.

Vaqt va makonning birlashuvi. Roman poetikasining muhim xususiyatlaridan biri vaqt va makonning o'zaro birlashib ketishidir. Voqealar yagona tarixiy davr bilan chegaralanmaydi, balki qadimgi muhit, tarixiy xotira, zamonaviy ilmiy makon va kelajak haqidagi tasavvurlar bir badiiy tizimga birlashtiriladi.

Shu sababli romandagi vaqt chiziqli harakat sifatida emas, balki turli qatlamlarning o'zaro tutashuvi sifatida namoyon bo'ladi. O'tmish, hozirgi zamon va kelajak o'rtasidagi chegaralar nisbatan shartli tus oladi va ular insoniyatning umumiy taqdirini anglashga xizmat qiladi.

Bunday vaqt modeli "boqiylik" tushunchasiga ham mos keladi. Oddiy tarixiy vaqt boshlanish, rivojlanish va yakun ketma-ketligiga asoslangan bo'lsa, romandagi vaqt harakat, qaytish va yana harakat kabi takrorlanuvchi jarayonni eslatadi.

Inson va olam munosabati. Asarda insonning o'zini olam markazi deb tasavvur qilishi bilan bog'liq muammo muhim o'rin tutadi. Ilm-fan rivoji insoniyatga katta imkoniyatlar yaratadi, biroq imkoniyatga ega bo'lish bilan o'sha imkoniyatlardan cheksiz foydalanish huquqiga ega bo'lish bir xil narsa emas.

Roman insonning tabiat qonunlarini anglash va ularni o'zgartirishga intilishini ko'rsatish bilan birga, bunday intilishning ma'naviy mas'uliyatini ham savol ostiga qo'yadi. Shu sababli ilm-fan asarda inkor etilmaydi, balki uning imkoniyatlari insoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashishi kerakligi ta'kidlanadi.

Bu jihat asarning zamonaviy ahamiyatini kuchaytiradi, chunki texnologik taraqqiyot inson imkoniyatlarini kengaytirgan sari "nima qilish mumkin?" degan

savol bilan bir qatorda “nima qilish kerak?” degan savol ham muhimlashib bormoqda.

Darbadarlikning individualdan umuminsoniy darajaga ko‘tarilishi

Roman nomidagi “darbadar” tushunchasi dastlab alohida bir shaxsning taqdiriga tegishli bo‘lib ko‘rinadi, biroq asar rivojlangan sari bu obraz individual chegaradan chiqib, umumlashma ma’no kasb etadi.

Shu nuqtada darbadarlik shaxsiy taqdirdan insoniyatning umumiy holatiga ko‘tariladi. Individual jazodan boshlangan motiv keyinchalik insonning o‘z yo‘lini, o‘zligini va ma’naviy tayanchini izlash muammosiga aylanadi.

Demak, Boqiy darbadar obrazi faqat bir kishining taqdirini ifodalovchi obraz emas, balki ma’naviy yo‘lini yo‘qotishi mumkin bo‘lgan insoniyatning umumlashtirilgan timsoli sifatida ham talqin qilinishi mumkin.

Makonning ramziy tizimi. Roman makonlarini o‘zaro bog‘liq ramziy tizim sifatida ko‘rish mumkin. Shahar ijtimoiy bosim va begonalashuvni, sahro chegarasizlik va yolg‘izlikni, yo‘l izlanish va harakatni, laboratoriya esa ilm-fan, nazorat va yaratish g‘oyalarini ifodalaydi.

Mazkur makonlar bir-biridan mustaqil holda emas, balki o‘zaro qarama-qarshilik va parallelizm orqali ma’no hosil qiladi. Masalan, laboratoriya va sahro, shahar va yolg‘izlik, yo‘l va manzil, abadiylik va o‘lim, ilm va ma’naviyat kabi oppozitsiyalar roman falsafiy asosining shakllanishiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, makonlar tizimi romanning ichki kompozitsion tuzilishini ham, uning falsafiy mazmunini ham belgilovchi muhim poetik vositaga aylanadi.

Roman poetikasida “uy” va “manzil” tushunchalari. Darbadarlik tushunchasini to‘liq anglash uchun “uy” va “manzil” kategoriyalarining badiiy ma’nosini ham hisobga olish zarur. Uy insonning makondagi eng asosiy identitet nuqtalaridan biri bo‘lib, u kishiga o‘zining qayerga tegishli ekanini his qilish imkonini beradi.

Darbadarlik esa ana shu makoniy tayanchning buzilishi bilan bog‘liq. Biroq romanda muammo faqat jismoniy uyning yo‘qligida emas, balki insonning ichki “uyi” buzilishida ham namoyon bo‘ladi.

Shu ma’noda e’tiqod, xotira, vatan, maqsad va o‘zlik insonning ichki makonini tashkil etuvchi unsurlar sifatida talqin qilinishi mumkin. Ularning yo‘qolishi natijasida inson tashqi jihatdan muayyan joyda yashayotgan bo‘lsa ham, ma’naviy jihatdan darbadar holatiga tushib qolishi mumkin.

Roman va postmodern poetika. “Boqiy darbadar”ning kompozitsiyasi an’anaviy izchil syujetga to‘liq mos kelmaydi, chunki unda turli makon va zamonlarda kechadigan voqealar o‘quvchi tomonidan faol ravishda birlashtirilishi talab etiladi. Dastlab bir-biridan uzilgan kabi ko‘ringan epizodlar asta-sekin yagona falsafiy g‘oya atrofida tutashadi.

Bunday kompozitsion tuzilma o‘quvchini passiv qabul qiluvchi emas, balki matn ma’nosini shakllantirish jarayonida faol ishtirok etuvchi talqinchi sifatida namoyon qiladi. O‘quvchi voqealar orasidagi aloqalarni aniqlaydi, ramzlarning

ma’nosini izlaydi, turli vaqt qatlamlarini birlashtiradi va qahramonlar taqdiridagi umumiylikni anglashga harakat qiladi.

Shu jihatdan roman poetikasi zamonaviy adabiyotga xos bo‘lgan ko‘pqatlamlilik va ma’no ochiqligini namoyon etadi.

Asar tilidagi qisqa iqtiboslarning poetik vazifasi. Roman matnida ayrim qisqa jumlalar asarning falsafiy mazmunini ixcham va kuchli tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, etikdo‘zning taqdiriga oid qismda uning “qiyomatga qadar” daydishga mahkum etilishi darbadarlikning vaqt jihatidan cheksizligini ko‘rsatadi. Ushbu iqtibos roman matnining nashriga qarab sahifasi turlicha bo‘lishi mumkinligi sababli, ilmiy ishning yakuniy variantida foydalanilgan aniq nashr sahifasi ko‘rsatilishi lozim.

Shuningdek, matnda “hech narsa” iborasining takroriy qo‘llanishi mazmuniy bo‘shliqni kuchaytiradi va ma’nosiz davomiylik holatini ifodalashga xizmat qiladi. Takror orqali muallif nafaqat so‘zning lug‘aviy ma’nosini, balki qahramonning mavjudlik holatini ham kuchaytiradi.

Roman xotimasida “Boqiy darbadar” nomining umumlashma timsolga aylanishi esa individual qahramon taqdirining insoniyat taqdiri bilan bog‘lanishini ta’minlaydi. Shu sababli asarning boshlanishida hukmga mahkum etilgan shaxs xotimaga kelib ramziy obraz darajasiga ko‘tariladi.

“Boqiy darbadar” va zamonaviy inson. Roman yaratilgan davrdan keyingi yillarda texnologiyalar jadal rivojlangan bo‘lsa-da, asarda ko‘tarilgan falsafiy savollar o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Aksincha, zamonaviy texnologiyalar, sun’iy intellekt, biotexnologiya va inson umrini uzaytirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar fonida roman ilgari surgan savollar yanada muhim ko‘rinadi.

Asar insonning o‘z imkoniyatlarini kengaytirishi bilan birga, o‘zining ma’naviy chegaralarini anglash zarurligini ham ko‘rsatadi. Uzoq yashash inson hayotini avtomatik ravishda mazmunli qilmaydi, chunki hayotning mazmuni uning davomiyligi bilan emas, balki insonning o‘z mavjudligini qanday anglashiga bog‘liq.

Shu sababli romanning asosiy kuchi tayyor javob berishida emas, balki o‘quvchini murakkab savollar ustida mustaqil fikrlashga undashidadir.

ILMIY YANGILIK.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi bir necha jihatda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, romandagi makonlar alohida geografik birliklar sifatida emas, balki yagona semantik makon tizimi sifatida ko‘rib chiqiladi. Ikkinchidan, “darbadarlik” tushunchasi jismoniy ko‘chishdan kengroq bo‘lgan ma’naviy markazni yo‘qotish hodisasi sifatida talqin qilinadi.

Uchinchidan, sahro va laboratoriya makonlari o‘rtasidagi qarama-qarshilik asosida tabiiy va sun’iy olamning poetik munosabati ochib beriladi. To‘rtinchidan, roman kompozitsiyasidagi vaqt va makon almashinuvi “boqiylik” konseptini shakllantiruvchi badiiy vosita sifatida tahlil qilinadi. Beshinchidan, Boqiy darbadar

obrazi individual qahramondan umuminsoniy timsolga aylanish jarayoni nuqtayi nazaridan talqin qilinadi.

NATIJALAR.

“Boqiy darbadar” romanida makon faol poetik kategoriya sifatida ishtirok etadi va u asarning falsafiy mazmunini shakllantirishda bevosita qatnashadi.

Shahar makoni ijtimoiy bosim, olomon va begonalashuv bilan bog‘lanib, individual shaxsning jamoaviy muhitdagi holatini ko‘rsatadi.

Sahro makoni chegarasizlik va yolg‘izlikni ifodalash bilan birga, insonning o‘z mavjudligi va hayot ma’nosi haqida fikrlashi uchun falsafiy makonga aylanadi.

Yo‘l tushunchasi romanda inson hayotining metaforik modeli sifatida namoyon bo‘lib, uning harakatini maqsad va manzil muammosi bilan bog‘laydi.

Laboratoriya insonning ilm-fan va texnologiya yordamida mavjudlik chegaralarini kengaytirishga intilishining ramziy makoni sifatida talqin qilinadi.

Asar qahramonlaridagi tashqi darbadarlik va ichki darbadarlik bir-birini to‘ldirib, jismoniy ko‘chishning ma’naviy yo‘nalish bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

“Boqiylik” romanda faqat ijobiy va orzu qilinadigan holat sifatida emas, balki mazmunsiz davomiylik sharoitida inson uchun jazoga aylanishi mumkin bo‘lgan holat sifatida ham talqin qilinadi.

Turli makon va zamonlarning bir badiiy tizimda birlashishi roman kompozitsiyasining ko‘pqatlamli xususiyatini belgilaydi.

Makonlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar inson va olam, ilm va ma’naviyat, erkinlik va nazorat kabi falsafiy masalalarni ochishga xizmat qiladi.

Boqiy darbadar obrazi yakunda individual shaxs doirasidan chiqib, ma’naviy yo‘lini yo‘qotishi mumkin bo‘lgan insoniyatning umumlashma timsoliga aylanadi.

XULOSA.

Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romani hajman ixcham bo‘lishiga qaramay, mazmunan ko‘pqatlamli falsafiy-badiiy asarlardan biridir. Roman insonning mavjudligi, umrning qiymati, ilm-fanning imkoniyatlari va chegaralari, ma’naviyat, taqdir va abadiylik kabi masalalar haqida mushohada yuritishga undaydi.

Asarning o‘ziga xosligi, avvalo, makonning badiiy funksiyasida ko‘rinadi. Shahar, sahro, yo‘l, laboratoriya va boshqa makonlar oddiy dekoratsiya vazifasini bajarmaydi, balki asarning g‘oyaviy mazmunini yaratishda faol qatnashadi.

Shahar ijtimoiy bosim va begonalashuvni, sahro chegarasizlik va yolg‘izlikni, yo‘l izlanishni, laboratoriya esa insonning ilm-fan va texnologiya yordamida mavjudlik ustidan nazorat o‘rnatishga intilishini ifodalaydi. Ushbu makonlar o‘rtasidagi harakat orqali qahramonlarning tashqi yo‘li bilan ichki yo‘li o‘zaro bog‘lanadi.

Romandagi eng muhim tushunchalardan biri bo‘lgan “darbadarlik” ham aynan shu makoniy tizim orqali chuqurlashadi. Darbadar faqat bir joydan ikkinchi

joyga yuruvchi shaxs emas, balki o‘z maqsadi, ma’nosi va ma’naviy tayanchini yo‘qotgan inson sifatida ham talqin qilinadi.

Shu sababli “boqiy darbadar” tushunchasini zamonaviy insonning ekzistensial holati sifatida ko‘rish mumkin. Inson texnologik jihatdan rivojlanishi va bilim doirasini kengaytirishi mumkin, ammo bunday rivojlanish avtomatik ravishda ma’naviy mukammallikka olib kelmaydi.

Roman o‘quvchini insonning qanchalik uzoqqa borishi mumkinligi bilan birga, u qayerga borayotganini va nima uchun borayotganini anglash zarurligi haqida ham o‘ylashga undaydi. Shu nuqtayi nazardan, asardagi eng katta muammo yo‘lning mavjudligi emas, balki manzilning yo‘qolishidir.

Asar xotimasida sahro bo‘ylab yolg‘iz ketayotgan insonning “Boqiy darbadar” deb atalishi roman mazmunini umumlashtiradi. U endi faqat bir shaxs emas, balki ma’naviy yo‘lini yo‘qotishi mumkin bo‘lgan insoniyatning timsoliga aylanadi.

Shunday qilib, Isajon Sultonning “Boqiy darbadar” romani o‘zbek adabiyotida inson va makon munosabatini falsafiy darajada ifodalagan hamda makonni insonning ichki dunyosi bilan bog‘lagan murakkab badiiy hodisa sifatida talqin qilinishi mumkin. Asarning asosiy poetik xulosasi shundan iboratki, inson uchun haqiqiy manzil faqat geografik nuqta emas, balki ma’naviy yo‘nalishdir; inson o‘zining ma’naviy manzilini yo‘qotganida esa tashqi yo‘l qanchalik uzoq bo‘lmasin, u “boqiy darbadar”lik holatiga tushib qolishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sulton, Isajon. Boqiy darbadar. Roman. “Sharq yulduzi” jurnalida e’lon qilingan matn va elektron nashrlar.
2. Quronov, Dilmurod. “O‘ylashga undovchi asarlar”. Sharq yulduzi, 2010.
3. To‘rayev, Damin. Falsafiy-sarguzasht roman. Toshkent: Turon zamin ziyo, 2017.
4. Rahmat, Rahimjon. “Munojot”dan “Boqiy darbadar”gacha. Toshkent: Turon zamin ziyo, 2017.
5. Toshpo‘latova, Dilorom; Muxtorova, Rayhon. “Hozirgi zamonaviy o‘zbek nasrida ‘darbadarlik qiyofasi’ Isajon Sultonning ‘Boqiy darbadar’ asari talqinida”. Ilm-fan va innovatsiya, 2025.
6. Rustamova, Ibodat; Abduvahobova, Dilyora. “Isajon Sultonning ‘Boqiy darbadar’ asarining badiiy xususiyatlari”. FarDU ilmiy xabarlari, 2024.
7. Nafasova, Yulduz. “Isajon Sultonning ‘Boqiy darbadar’ romanida ko‘pqatlamlilik”. XXI asrda innovatsion texnologiyalar, fan va ta’lim taraqqiyotidagi dolzarb muammolar, 2025.
8. Eshpo‘latova, Kamola Abdijalilovna. “‘Boqiy darbadar’ romanida ma’naviyat masalasi”. Zenodo, 2021.

9. Jo‘rayeva, Surayyo. “Isajon Sulton asarlarida germenevtik tahlil: matn poetikasi va ma’no qatlamliligi”. Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar, 2026.
10. Turaeva, B.B. “Xronotop shakllari olam tasvirini qayta yaratish vositasi sifatida”. Literature and Culture.

INTERNATIONAL SCIENTIFIC PRACTICAL JOURNALS
worldjournal.uz